

УДК 343.979:94(477)«195»

ВПЛИВ ПИЯЦТВА НА СТАН ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 40-Х – НА ПОЧАТКУ 50-Х РР. ХХ СТ.

Саблук С.А., к. ю. н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницький університет управління та права

У статті проаналізовано вплив пияцтва на вчинення злочинів різними категоріями осіб, а також основні фактори, які впливали на поширення практики споживання алкоголю в Україні наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. Визначено особливості злочинних проявів у стані сп'яніння в середовищі працівників правоохоронних органів та військовослужбовців. Визначено вплив умов праці та побуту робітників на скоєння злочинів у стані сп'яніння.

Ключові слова: кримінологія, карні злочини, стан злочинності, протидія злочинності, пияцтво, хуліганські вчинки.

В статье проанализировано влияние пьянства на совершение преступлений различными категориями граждан, а также основные факторы, которые влияли на распространение практики употребления алкоголя в Украине в конце 40-х – в начале 50-х гг. ХХ в. Освещены особенности преступных проявлений в состоянии опьянения в среде работников правоохранительных органов и военнослужащих. Определено влияние условий работы и быта трудящихся на совершение преступлений в состоянии опьянения.

Ключевые слова: криминология, уголовные преступления, состояние преступности, противодействие преступности, пьянство, хулиганские проявления.

Sabluk S.A. ALCOHOL INFLUENCE ON THE STATE OF CRIMINALITY IN UKRAINE IN THE END 40-th – IN BEGINNING of 50-th YEARS of XX CENTURY

In the article was analyzed the affection of the alcohol on making crimes of the different people categories, and also the main factors, which influence on the spread practice to drink alcohol in Ukraine at the end of 40th – begging of the 50th XX century. Special crimes in the alcohol affect in the military services and in the solders sphere was defined. Influence of the condition of the work and on making crimes in the alcohol situation was defined.

Key words: criminology, criminal crimes, state of criminality, counteraction criminality, hooligan actions.

Постановка проблеми. Увага до заходів, спрямованих на посилення протидії розповсюдженню пияцтва, в Україні, як і загалом у СРСР, зумовлювалася поступовим зростанням рівня злочинності протягом повоєнного періоду. При цьому фіксувалося зростання кількості вчинених злочинів у стані сп'яніння. Вживання алкоголю на виробництві, у побуті та на відпочинку перетворилося на звичне явище. Це провокувало не лише хуліганські прояви, а й вчинення тяжких злочинів, таких як вбивство, зґвалтування. Досить поширеним було вживання алкоголю молодими людьми, зокрема під час їх перебування на дійсній строковій службі в армії, що призводило до участі у масових бійках, пограбуваннях. Реєстрація однотипних злочинів на певних територіях, скоєних громадянами у стані сп'яніння формувати комплекс заходів, спрямованих на протидію злочинним діям. Наприкінці 1950-х рр. поступово набувало поширення вивчення особи-злочинця відмінної від сталінського періоду, коли кримінологічні дослідження не проводилися. Було визначено певні закономірності вчинення злочинів залежно від соціально-побутових умов зло-

чинців. Явища, такі як алкоголізм, житлова необлаштованість, «неповна матеріальна забезпеченість» деяких категорій робітників радянські кримінологи визначали як безпосередні причини скоєння нових злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять роботи сучасних українських та зарубіжних кримінологів, зокрема Д.А. Шестакова, П.П. Михайленка, Й.А. Гельфанда, П.Л. Фріса, А.П. Закалюка, Г.Г. Шиханцова, Ю.М. Антоняна, М.М. Бабаєва, В.В. Голини, Л.М. Давиденка, В.С. Зеленецького, І.І. Карпеця, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, В.Г. Лихолоба, О.М. Литвака, В.В. Лунєєва, П.І. Орлова, О.Б. Сахарова.

Основні результати дослідження. Після приходу до влади більшовиків боротьба за тверезість була проголошена однією з цілей революції. Самогонщиків назвали ворогами народу, за самогоноваріння загрозувала карна відповідальність, позбавлення волі на термін не менше 10 років з конфіскацією майна [6]. У січні 1920 р. виробництво і продаж спирту та міцних напоїв було заборонено. До міцних напоїв

зараховувалися всі виробниці з вмістом алкоголю більше 1,5% за Траллесом [5]. Всі запаси вина, коньяку і горілчаної продукції радянська влада оголосила державною власністю [8]. Проте, не зважаючи на заборони, на теренах СРСР поширювалося самогонваріння. Для отримання економічного ефекту протягом 1920-х рр. почалася відбудова спиртової і горілчаної промисловості, що була зруйнована в роки Першої світової війни. Було дозволено виробляти і продавати тільки наливки та настойки міцністю не вище 20% за Траллесом. При цьому виключне право їх вироблення надавалося державним горілчанам заводам, що перебували у підпорядкуванні Центрального управління державної спиртової промисловості [7]. У 1925 р. була проведена реорганізація спиртової промисловості і встановлена державна монополія на виробництво та продаж міцних спиртних напоїв. У 1928 р. було відновлено виробництво столового хлібного вина (горілки) міцністю 40% за Траллесом.

В роки Другої світової війни горілку почали регулярно давати бійцям на фронті. Вже у січні 1941 р. нарком К.Є. Ворошилов розпорядився видавати солдатам і офіцерам, які брали участь в боях, по 100 г горілки і 50 г сала. Танкістам видавалася подвійна норма, а льотчики отримували коньяк. З 25 липня 1941 р. горілку видавали бійцям, що воювали на передовій, щоденно. З 15 травня 1942 р. видачу горілки по 100 г на день зберегли лише для бійців, яких залучали до наступальних операцій. Як бачимо, ведення бойових дій для значної частини солдатів і офіцерів впродовж війни супроводжувалося регулярним вживанням спиртних напоїв. Крім того, намагаючись протидіяти церковним закладам, радянська влада прагнула нав'язати громадянам замість релігійних свят святкування визначних подій, пов'язаних із трудовими звершеннями. Так, було поступово запроваджено святкування свята урожаю, отримання першої заробітної плати, а через деякий час – підвищення на роботі, початок і завершення певних виробничих операцій. Це призвело до поширення вживання алкоголю на виробництві, і особливо у робітничих колективах. А в умовах відсутності потрібної кількості ліків, зокрема й антибіотиків, різноманітні настойки використовували з лікувальною метою.

В радянському суспільстві поширювалося уявлення про вживання спиртних напоїв як одного з елементів соціалізації. Зокрема, прийом та звільнення з роботи чи переведення до нового трудового колективу найчастіше супроводжувалося пиятикою з колегами. Результатом подібних дій стало масове вживання міцних напоїв, що в умо-

вах відсутності належного рівня культурно-побутового обслуговування населення та, власне, й через низький рівень культури вживання алкогольних напоїв, часто призводило до порушення законності через пияцтво. При цьому економічний ефект продажу державою спиртних напоїв тривалий час переважав необхідність протидії злочинності шляхом обмеження пиятик.

Водночас попри розповсюджене у 1950-х рр. твердження про те, що в СРСР було ліквідовано всі внутрішні соціальні причини злочинності, яка характеризувалася лише як пережиток минулого, кримінологи вели мову про те, що злочинність – це явище суспільного життя. А представники кримінологічної науки вже у другій половині 1950-х рр. зазначали, що у багатьох випадках саме пияцтво спричиняло протиправні дії [10, с. 21]. Виступаючи на сесії Верховної Ради СРСР, Голова Верховного суду А.Ф. Горкін наголосив, що 70% засуджених за вмісне вбивство скоїли цей злочин у стані сп'яніння [9]. У 1958 р. питома вага хуліганських проявів нападпитку серед усіх проявів хуліганства становила в УРСР 92% [2, с. 4]. Вбивства під час бійок, сварок, що виникли внаслідок сп'яніння, становили близько 90% від кількості усіх вчинених злочинів [3, с. 12]. Крім того, більше половини згвалтувань та 30% дорожньо-транспортних пригод скоювалися у стані сп'яніння. Тому зауважувалося, що «викорінення пияцтва – не тільки складова частина виховної роботи, але й головний напрямок викорінення злочинності взагалі [1, с. 52]. Радянські кримінологи наголошували, що пияцтво породжувало панібратство, кругову поруку, створювало безпринципність, штовхало на вчинення антигромадських вчинків та злочинів.

Пиятика як засіб соціалізації та один з найбільш розповсюджених засобів проведення вільного від роботи часу набула великого поширення у середовищі молодих робітників. Під впливом алкоголю вони вдиралися в гуртожитки, де жили дівчата, затівали бійки із застосуванням холодної зброї. Найбільш небезпечними були масові бійки п'яних молодих робітників. Їх виникнення провокувалося сп'янінням та уявою про необхідність захисту земляків, родичів чи знайомих. У таких бійках досить часто робітники діставали важкі тілесні ушкодження, а у окремих випадках в ході бійок були убиті [20, арк. 29]. Матеріали Єнакієвського міськвідділу МДБ наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. свідчили, що нетверезі молоді працівники Єнакієвського металургійного заводу здійснювали багато аморальних вчинків, серед яких хуліганські

дії та грабунки. При цьому у цехах заводу фіксувався вкрай незадовільний стан побутових приміщень для робітників. 80–85% працівників не мали навіть можливості після роботи помитися і були вимушені йти додому брудними [13, арк. 132–133]. Про масові бійки між п'яними молодими робітниками у гуртожитках йшла мова й на нараді шахтобудівельників міст Сталіно та Ворошиловград у жовтні 1950 р. Говорили й відсутність доступних продуктів харчування у магазинах багатьох робітничих селищ за наявності на полицях лише горілки та дорогої ковбаси, яку більшість робітників не могла собі дозволити купити [15, арк. 18, 45].

У дослідженні П.П. Михайленка та Й.А. Гельфанда зазначено про факти продажу горілки дітям і неповнолітнім, підвезення горілки та інших спиртних напоїв з торгівельних точок безпосередньо до місць отримання заробітної плати шахтарями та іншими робітниками у дні видачі заробітку [4, с. 34].

У зв'язку з поширенням вживання алкогольних напоїв на виробництві стали розповсюдженими випадки травматизму, частина яких завершувалася смертю. Бесіди із робітниками м. Жданов Сталінської області свідчили, що збільшення кількості нещасних випадків спричинено тим, що «деякі працівники приносили з собою горілку на завод і розпивали її перед початком роботи, а також в обідню перерву» [1, с. 53]. Тому кримінологи пропонували заборонити перебування на виробництві п'яних робітників і не допускати нетверезих працівників до виконання виробничих операцій. Проте пияцтво набуло настільки масового поширення, що подібні заходи могли негативно вплинути на організацію виробництва і виконання планових завдань. Тому в попередженні вчинення злочинів у стані сп'яніння перевагу віддавали товариським судам, де засуджувалася поведінка п'яниць на роботі та в побуті, а також примусовому лікуванню від алкоголізму. П.П. Михайленко та Й.А. Гельфанд однією з найголовніших причин поширення хуліганства називали саме порушення правил торгівлі спиртними напоями з торгівлею горілкою у недозволений час, її продаж неповнолітнім, продаж горілки у чайних, столових [4, с. 35]. При цьому впродовж 1947–1950 рр. найбільшу кількість хуліганських вчинків у Сталінській області п'яні робітники здійснили саме в гуртожитках (31,2%), буфетях (23,2%), за місцем роботи (12,2%). У Ворошиловградській області найбільша кількість хуліганських вчинків скоєна робітниками, з яких близько половини – молоді люди віком до 25 років [21, арк. 248].

У радянській кримінально-правовій літературі загальноновизнаним було положення

про те, що між злочинністю і пияцтвом існує тісний зв'язок, що саме алкоголь (безпосередньо чи кінець кінцем) приводить людину на лаву підсудних. Проте в основному розглядалися злочини, вчинені робітниками та селянами. З метою формування вигідного для влади іміджу правоохоронних органів та Збройних сил всіляко замовчувалися злочини, вчинені правоохоронцями та військовослужбовцями, зокрема й ті, що були скоєні у стані сп'яніння. Однак у засекречених матеріалах, що подавалися до ЦК КП/б/У, містилися шоквартальні відповідні відомості, а також повідомлення про заходи протидії поширенню злочинності.

Наприклад, протягом 1946–1947 рр. набули поширення обшуки міліціонерами селян, що поверталися додому з польових робіт. У стані сп'яніння вбивства скоювали й працівники правоохоронних органів, які, як правило, здійснювали їх саме під час незаконних арештів, обшуків чи побиття громадян [11, арк. 94; 12, арк. 477]. У 1948 р. працівники міліції (14% від загальної кількості особового складу) скоїли 5 225 злочинів, з яких 1383 були пов'язані зі зловживанням алкоголю. У 1949 р. працівники міліції (12,6% від особового складу) скоїли 5 316 злочинів, з яких пов'язувалося з пияцтвом 1 791 злочинів [16, арк. 101].

У доповіді завідувачу адміністративним відділом ЦК КП/б/У Г.Т. Дроздову «Про політико-моральний стан і партійно-політичну роботу в органах міліції МДБ Української РСР за 1949 р.» від начальника політвідділу управління міліції МДБ УРСР Максимова вказувалося, що найбільш поширеними порушеннями в органах міліції залишалися саме пияцтво та зловживання службовим становищем [17, арк. 14]. Найбільша кількість різних злочинів та прикладів аморальної поведінки припадала на підрозділи Сталінської області. Найпоширенішими тут були випадки пияцтва, порушення соціалістичної законності та втечі ув'язнених [18, арк. 8].

22 березня 1950 р. МДБ СРСР наказом № 00198 поставило завдання командирам та політпрацівникам «вжити рішучі заходи до наведення порядку у з'єднаннях і частинах, забезпечення суворого контролю за діяльністю підлеглих, посилення політико-виховної роботи, зміцнення воїнської дисципліни серед особового складу». Найбільша кількість злочинів і правопорушень спостерігалася у 445-й, 446-й, 86-й, 450-й, 333-й стрілецьких дивізіях. Причому кількість порушень дисципліни у частинах 86-ї СД продовжувала зростати і досягла найбільшого відсотка серед всіх з'єднань округу – 9,7%. При цьому найбільша кількість масових пиятик була зафіксована серед військовослужбовців 333-го, 445-го,

446-го, 450-го полків. На ці чотири полки припадало 50% всіх випадків пиятик, зафіксованих у середовищі військовослужбовців округу [19, арк. 19].

Відносно розповсюдженими були й випадки скоєння вбивств п'яними працівниками міліції. У ніч з 2 на 3 травня 1950 р. п'яний лейтенант 14-го відділу міліції Києва П.А. Клесов пострілом з пістолета вбив курсанта артилерійського училища Л.П. Лебедева [20, арк. 32]. 12 серпня 1950 р. дільничий уповноважений Гнида затримав колгоспників Заробу і Гетьмана із с. Вороб'ївка Новосільського району Підволочиського району, які поверталися додому після здачі хліба. П'яний І.П. Гнида після допиту убив обох колгоспників [20, арк. 51]. П'яний дільничий уповноважений Стрийського міськвідділу міліції Г.Н. Биков 19 листопада 1950 р. на святкуванні весілля почав безсистемну стрілянину і убив гр. Пилипіву [20, арк. 80]. 4 вересня 1952 р. нетверезі працівники Мостиського районного відділу МДБ Дрогобицької області Аншуков і Таранов побили громадянина Самотико за те, що він їх не почастивав горілкою. Нетверезий дільничий уповноважений Крукеницького райвідділу МДБ Дрогобицької області Саган увечері 28 вересня в клубі побив громадянина Дудушек [24, арк. 41].

Правопорушення та злочини напідпитку скоювали також і військовослужбовці. Частина з них не була задіяна у повноцінному навчанні військової справи, що нерідко призводило до вживання спиртних напоїв, причому деякі офіцери пиячили разом із солдатами. Наприклад, у доповідній записці від 5 травня 1950 р. завідувача адміністративним відділом ЦК КП/б/У Бітюкова командувачу одеським військовим округом Н.І. Пухову вказувалося на велику кількість порушень дисципліни солдатами військових частин, що дислокувалися на території Одеської області. Він повідомляв, що командування та військова прокуратура не «вели боротьби проти порушень воєнної дисципліни». Нерідко дії працівників міліції «проти карних та хуліганських проявів з боку військовослужбовців зустрічали збройний опір і спроби приховати злочини, які скоїли військовослужбовці». Відбувалися вбивства та збройні пограбування місцевих колгоспників, складів з паливом, п'янки військовослужбовців, під час яких були скоєні вбивства та зґвалтування [13, арк. 171]. Подібні факти також були у повідомленні секретаря Маневичського райкому Волинської області Сивенко командувачу Прикарпатського військового округу гвардії полковнику Галицькому. Наголошувалося, що численні випадки порушення військової дисципліни п'яними солдатами, пограбування на території ок-

ругу фіксувалися у другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр., але командування не вживало відповідних дій для припинення безладу. Також зазначалося про багато випадків, коли офіцери пиячили разом із своїми солдатами, а після пиятик влаштовували бійки [14, арк. 123].

Фіксувалися також випадки хуліганської поведінки військовослужбовців Прилуцького військового гарнізону, які протягом червня–липня 1950 р. здійснили кілька нападів у п'яному вигляді на працівників міліції, крадіжки майна з квартир громадян, вчинили ряд спроб зґвалтування. Крім того, траплялися бійки між п'яними офіцерами [14, арк. 145]. У доповідній секретаря Житомирського обкому КП/б/У С. Костюченка Л.Г. Мельникову вказувалося, що у с. Дубовець Житомирської області група п'яних солдатів влаштувала стрілянину, в результаті якої було завдано матеріальних збитків місцевим колгоспникам, частина з яких отримали внаслідок бійки з солдатами тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, а один з колгоспників помер від ран, завданих холодною зброєю [14, арк. 180–181]. 31 травня 1951 р. відбулася бійка між п'яними солдатами Житомирського артилерійського полігону і уповноваженими райкому партії [22, арк. 84]. А ввечері 30 вересня 1951 р. п'яний командир взводу 82-го самохідного танкового полку 18-ї механізованої дивізії О.К. Котов за відмову у спілкуванні пострілом з пістолета ТТ вбив гр. Л.Д. Нога у м. Черкаси. Факт вбивства офіцером Радянської армії викликав надзвичайне обурення жителів міста, значна частина з них відверто висловлювала своє негативне ставлення до цього злочину у день похорону. У повідомленні заступника завідувача адміністративним відділом ЦК КП/б/У Голинного начальнику політуправління Київського військового округу В.П. Діброву від 8 грудня 1951 р. йшлося про те, що 30 вересня 1951 р. п'яні солдати неодноразово зчиняли бійки у м. Прилуки. 22 липня у Дніпропетровську п'яні військовослужбовці в/ч 77020 на чолі з капітаном В.С. Северіним напали на інженера Л.І. Нагорного. 18 вересня у м. Кривий Ріг троє військовослужбовців зґвалтували Н.С. Отметченко та М.В. Отрашкіну. 13 жовтня 1951 р. у м. Кривий Ріг два військовослужбовці здійснили спробу зґвалтувати Л.А.Сергієнко. Нетверезі військовослужбовці в/ч 72 263 – В.Ф. Левченко, в/ч 32 093 – лейтенант В.А. Шкаєв, в/ч 55 363 – старший сержант Н.А. Карабаза здійснювали хуліганські дії. 2 листопада 1951 р. у с. Рогівка Старченківського району Київської області п'яний солдат підривної команди В.І. Атомовчук здійснив спробу зґвалтування. Також були

хуліганські прояви та здійснення карних злочинів з боку нетверезих військовослужбовців місцевого гарнізону Ніжинського району Чернігівської області: старшини в/ч 21 894 І.М. Михайлова, в/ч 52 610 – А.С. Самсонова, В.Н. Закусіна, В.А. Прошина, офіцера в/ч 94 044 Н.І.Макарова, солдата в/ч 69 098 А.Г. Алексеєва, офіцерів в/ч 94044 Реутова і Лебедева [23, арк. 343–344]. У неділю 21 вересня 1952 р. о 22.30 група військовослужбовців розташованого у Миколаєві гарнізону, деякі члени якої були нетверезими, здійснили напад на групу співробітників 3-го відділу міліції з метою звільнення затриманих раніше військовослужбовців за бійку у міському саду [25, арк. 121].

За відсутності належного рівня культурно-побутового обслуговування багатьох робітників, особливо у східних промислових районах, пияцтво ставало одним із засобів «відпочинку» у вільний від роботи час і провокувало бійки між робітниками. А незадовільні соціально-побутові умови проживання додатково сприяли поширенню вживання алкоголю. Загальною рисою протиправної поведінки військовослужбовців напідпитку було те, що вони гвалтували, били громадян (зокрема й під час масових бійок). Проте фіксувалися лише окремі випадки застосування вогнепальної зброї п'яними солдатами та офіцерами як аргумент у суперечках чи сварках. Спільною рисою протиправної поведінки нетверезих працівників правоохоронних органів було не лише зловживання службовим становищем, яке нерідко супроводжувалося побиттям громадян, а й застосування у випадку виникнення сварок табельної вогнепальної зброї, що у деяких випадках призводило до скоєння вбивств. Проте масових бійок з участю нетверезих міліціонерів практично не відбувалося: попри поширеність вживання алкоголю працівниками міліції кадрова робота була поставлена на вищому рівні, ніж у середовищі військовослужбовців. Звертає на себе увагу позиція держави у плані застосування подвійних стандартів: з одного боку, економічна доцільність реалізації великої кількості алкогольних напоїв, а з іншої – антиалкогольна пропаганда та покарання за вчинення злочинів напідпитку. Поширення вживання алкоголю як соціалізації особи сприяло зростанню злочинності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боротьба із правопорушеннями і злочинністю / відп. ред. І.П. Лановенко. – К. : Наук. думка, 1969. – 201 с.
2. Бюллетень Верховного Суду СРСР. – 1958. – № 6. – С. 4.
3. Михайленко П.П. Вопросы предупреждения преступлений органами милиции / П.П. Михайленко, И.А. Гельфанд. – К. : Высшая школа, 1963. – 92 с.

4. Михайленко П.П. Опыт борьбы с преступностью в районе (на материалах Украинской ССР) / П.П. Михайленко, И.А. Гельфанд. – К. : Редакционно-издательский отдел при МООП УРСР, 1968. – 295 с.

5. О воспреещении на территории РСФСР изготовления и продажи спирта, крепких напитков и не относящихся к напиткам спиртосодержащих веществ // Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства. – 1920. – № 1–2. – 10 января. – Ст. 2.

6. О предоставлении народному комиссару продовольствия чрезвычайных полномочий по борьбе с деревенской буржуазией, укрывающей хлебные запасы, спекулирующей ими // Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства. – 1918. – № 35. – Ст. 468.

7. О разрешении выделки и продажи наливок и настоек // Собрание узаконений и распоряжений рабочего-крестьянского правительства. – 1923. – № 6. – 23 февраля. – Ст. 100.

8. Об объявлении всех запасов вин, коньячных и водочных изделий государственной собственностью // Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства. – 1920. – № 73. – 27 августа. – Ст. 337.

9. Правда. – 1958. – 27 декабря.

10. Советская криминология на современном этапе (материалы конференции «Актуальные вопросы советской криминологии»). – М. : Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1973. – 48 с.

11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4 938. – 99 арк.

12. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 23. – Спр. 4 952. – 548 арк.

13. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 105. – 203 арк.

14. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 106. – 214 арк.

15. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 238. – 119 арк.

16. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 377. – 212 арк.

17. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 384. – 106 арк.

18. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 386. – 525 арк.

19. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 396. – 115 арк.

20. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 402. – 82 арк.

21. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 875. – 275 арк.

22. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 878. – 183 арк.

23. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 1 190. – 453 арк.

24. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 1 723. – 86 арк.

25. ЦДАГО України. – Ф. – Оп. 24. – Спр. 1 734. – 366 арк.